

PÅ SPANING EFTER MIN TEXT, STUDIEHANDLEDNING

Förord

Den här studiehandledningen innehåller både en kommentar till varje kapitel i boken och fler övningar. Här finns även en epoköversikt ur litterärt perspektiv och en lista med användbara litterära begrepp. Inledningsvis följer här något om vad läsaren förväntar sig av en litterär text.

Vad uppmärksammar läsaren? Vad tycker läsaren är bra?

Den som skriver har alltid en läsare i tankarna. Man ska förstås skriva den text man tycker är viktig att skriva, men det hindrar inte att man också skänker sina läsare en tanke.

Att göra texten läsbar, det vill säga tydlig, överskådlig och sammanhängande är ett förnuftigt mål, som man kan nå genom att ge texten en röd tråd så att den hänger samman, och genom att skriva på ett passande och i stort sett korrekt språk.

Läsarens önskelista brukar innehålla ungefär detta:

- Att ämnet är intressant och känns viktigt.
- Att man lär sig någonting.
- Att texten är originell eller personlig (att det inte går ”trettan på dussinet” av denna typ av text).
- Att författaren uppfattas som ärlig och att man kan se om författaren har en avsikt med texten.
- Att texten håller sig inom den genre som utlovas t.ex. på bokens baksida, så som deckare, fantasybok eller kärleksroman.
- Att texten uppfattas som trovärdig (enligt de premisser författaren anger – en saga t.ex. är trovärdig som saga, men inte som dokumentär text).
- Att texten gör ett intryck på läsaren, gärna känslomässigt.
- Att texten är välskriven (att stilen passar sammanhanget och den genre texten tillhör).

Till detta kan läggas några punkter som somliga läsare tycker är viktiga, men som inte alla fäster så stort avseende vid:

- Att texten kan tolkas på flera sätt och därför kan diskuteras med andra läsare.
- Att kompositionen är genomtänkt, att man kan uppfatta att författaren har planlagt sin text (här finns inget facit; en del läsare tycker det är spännande med en text som rör sig från plats till plats och tid till tid, medan andra uppfattar en sådan text som rörig och vill ha en rak kronologi och ett begränsat antal miljöer och personer i berättelsen)
- Att författaren har fantasi och använder symboler och liknelser på ett kreativt sätt.
- Att texten motsvarar läsarens förväntningar (att den uppfattas som moraliskt oantastlig, att den stämmer överens med de normer för innehåll, språk och form som läsaren känner sig bekant med).

Ska man verkligen tänka på allt detta för att vara författare? I och för sig har väl ingen påstått att författarskapet är någonting annat än en dans på väldigt taggiga rosor, så detta kan vara den bittra verkligheten, men man kan också se saken så här: det är bra att fundera igenom vilka krav man själv ställer på en text, och att reflektera över om andra läsare kan ha andra idéer om vad som gör en text till god läsning.

Nu kan du ställa dig några frågor inför en av dina egna texter:

- Lever den upp till de punkter i listan ovan, som jag tycker är viktiga?
- Hur får jag den att bättre stämma överens med dessa punkter?
- Har jag ambitionen att den ska leva upp till fler krav?
- Vilka läsare vill jag ska förstå och uppskatta min text?

Du behöver inte ställa alla dessa krav på varje text. Välj med hänsyn till i vilket syfte du har skrivit texten. Det din text inte motsvarar i form av läsares krav, kan bli det som dina kritiker kommer att invända mot. Då kan det vara bra att ha gjort medvetna val under skrivandets gång.

Som du vet är det värdefullt med andra läsare än du själv, när du har arbetat med texter. Gå gärna med i en skrivarcirkel eller engagera någon läsare som du litar på.

Kapitel 1

Börja med att numrera kapitlen i innehållsförteckningen, så blir det lättare att följa med i den här studiehandledningen. Om du har lånat boken ska du förstås inte skriva i den.

De första kapitlen i boken handlar om författandet sett ur olika perspektiv. Här finns citat från kända författare, som berättar om hur de började skriva, vad som driver dem vidare och deras tankar om vad det kan innebära att vara författare. Även berömda författare kan känna sig osäkra, eller vara rädda för hur deras text ska tas emot av kritik och läsare. Å andra sidan är det inspirerande att få ta del av hur de har gjort för att få idéer, mod och kraft att genomföra sina skrivprojekt och hur de hanterar skrivandets vardag.

Din egen utgångspunkt är kanske att du har en historia att berätta, men inte vet riktigt hur du ska skriva den. Då kan du kanske låna en idé från någon av författarna. Om du redan har en halvfärdig text behöver du kanske mer stöd och uppmuntran. Då kan du förhoppningsvis få det både i första kapitlet och i fortsättningen av boken.

Leka med orden

På sidan 28 hittar du ett citat från Joyce Carol Oates, där hon bland annat säger att konsten har sitt ursprung i leken. Ta fasta på det när du gör uppgifter i boken. Många av dem går ut på att just leka med språket, vända och vrida på orden och laborera med olika uttryck och texttyper. Att släppa loss och låta tankarna leka är en frigörande ansats. När förväntan på resultatet inte är så stor slipper man en del spänningar och släpper loss kreativiteten.

Uppror

Joyce Carol Oates säger också att upproret är en drivkraft i konsten. Att argumentera är ofta inspirerande; att ge utlopp för sin irritation, sin frustration, och sin vrede kan vara frigörande och göra språket ledigare. Självrensning är ingen bra början på en engagerad text. Även om du inte kommer att använda din ilska i nästa text du skriver, kan ett utbrott på papper ge dig en knuff ut från det invanda sättet att använda språket.

Du kan välja om du vill argumentera med papper och penna ensam, eller sitta i en grupp och diskutera texter där ni tar ställning i en fråga som gör er upproriska. En del av oss är ganska rädda för att visa ilska. Kanske kan en sådan övning göra sig lite modigare? En text som inte innehåller några djupa dalar eller känslomässiga höjdpunkter blir sällan engagerande att läsa.

Bevara minnen

En annan del av citatet från Joyce Carol Oates handlar om att vi skriver för att bevara minnen. Någon gång har du nog tittat i en gammal almanacka och upptäckt att bara ett par ord kan räcka för att en hel dag, eller till och med flera månader av ditt liv ska återuppträffa i minnet. Också det vi inte visste att vi kom ihåg kan återkomma med stor tydlighet. Kanske är det i almanackor, eller dagböcker om du har det, som du ska söka efter upplevelser, tankar och känslor som du vill använda dig av i ditt skrivande?

I sökandet skapas texten

Slutligen säger Oates att konstnären hela livet försöker nå en försoning med konsten. Det kan låta uppgivet, men kan också tolkas så, att det är försöken som är själva konsten. Det fulländade finns troligen inte, men i sökandet skapas verket.

Sammanfattningsvis kan man säga: använd dina minnen, lek med dem, gör uppror mot dem och försök skapa någonting ur dem. Du ska kanske inte skriva dina memoarer, men din största källa i författarskapet är du själv och det du minns. Ingen annan än du vet vad du minns, ingen kan påstå at du kommer ihåg fel, ingen kan refusera dina minnen. Du behöver inte heller ha så stor respekt för minnena. Vi omskapar våra minnen livet igenom. Ingen av oss kan gå ed på att allting var så som vi minns det. Av den anledningen behöver vi inte heller vara bokstavtrogna när vi använder minnena i våra texter, inte ens när vi vill berätta ”sanningen” – det är vår egen sanning, den del vi väljer att dela med oss av, och den vi har bestämt är den sanna skildringen. Så snart vi har bestämt oss för att berätta någonting, har vi också ingått ett avtal med oss själva om vad vi vill, kan, vågar och måste berätta. Så skriv!

Kapitel 2

I huvudboken *På spaning efter min text* finns hänvisningar till litterära texter som du kan läsa, för att se hur andra författare har gjort. Det finns övningar av olika slag, där du tränar ett moment i taget.

Kapitel två handlar om just läsandets betydelse för den som vill skriva litterärt. Här refereras och citeras ett antal författare, som har berättat om sin läsning. Här ingår även rådet att själv använda texter, till exempel Hemingways isbergsteknik, för att öva upp sin förmåga att skriva bara det nödvändigaste. Läsaren blir uttråkad av alltför omständliga beskrivningar och förklaringar, så detta är en nyttig övning för många.

Den gamle mannen i grå vinteröverrock hade en käpp i handen. Han hytte med den åt småbarnen på gården, så att de blev rädda. Huset han bodde i var byggt på sextiotalet och grått och brunt. Det såg tungt ut med sina väggar av stora monteringsfärdiga block som hade fogats ihop ett efter ett i det miljonprogram som regeringen hade skapat för att bygga bort bostadsbristen i landet, när de stora barnkullarna från fyrtiotalet började flytta hemifrån. Han hette Andersson och hade varit bankman hela sitt liv och nu skulle han gå till banken och hälsa på sina gamla arbetskamrater.

Texten ovan skulle kunna bli mycket bättre med en hel del strykningar och kanske några ord som sammanfattar en del av innehållet, till exempel:

Småbarnen på förortsgården sprang bakom knuten och gömde sig, när de såg den gamle mannen på väg mot banken där han hade arbetat. De såg hans käpp och visste att han skulle höja den mot dem, om han fick syn på dem.

Eller:

Andersson var på väg till sina gamla arbetskamrater på banken. Det var en förbaskad massa ungar som sprang i vägen för honom när han sneddade över gården vid höghusen kring torget. Han blev tvungen att hytta med käppen för att få gå ifred. Han var sent ute och ville inte missa eftermiddagskaffet. Det var det enda kaffe han skulle få idag

Eller:

Den gamle gick över gården till de höghus han hade varit med och lånat ut pengar till när han var och satt med makten på banken. Det hade varit en dynamisk tid, när regeringen satsade stort på byggandet och folk blev glada åt nya, moderna bostäder. Inte hade någon klagat då på att husen var för stora och ytorna för trista runt det här torget! Unga familjer hade gått där med sina barnvagnar, och suttit på lekplatserna med sina ungar. Dagem hade de byggt också. Nu sprang där ungar vind för våg och skrek och svor åt honom. När han höjde käppen sprang de i alla fall undan, men snart var de väl stora nog att slå ner honom. Hur kunde det gå så illa med något som var så bra tänkt? Han måste fråga ungdomarna på banken när hand drack kaffe med dem.

Så här kan man hålla på och byta perspektiv och förminska och förstora i en text, så att man ser vad som passar för just det sammanhang där man sätter in den. Pröva med någon av dina egna texter!

Repliker

Pröva att lägga in repliker i någon av texterna ovan. Vad säger mannen till barnen? Vad säger de? Vad pratar de om när han kommer in på banken och dricker kaffe?

- Satans bråkstakar!
- Ge er iväg, annars...!
-
- Var finns föräldrarna?
- Ungar nu för tiden!
-
- Tjyvgubbe!
- Jävla gubbe!
- Fan, han slåss!
- Hjälp, han slåss!

Tänk igenom vad replikerna tillför texten; kanske kan du ta bort mer av den berättande texten när du för in en replik?

Fundera också över hur repliken passar in i det perspektiv som finns i den berättande texten.

Kapitel 3

Det tredje kapitlet i boken handlar om hur några författare ser på skapandet. Genom att läsa om andras erfarenheter får du här se att en text kan komma till författaren på många olika sätt. Vanligt är att man börjar med att skriva om sina egna minnen. De flesta kanske skriver sådant som har sitt ursprung i barndomen – våra barndomsminnen är starka därför att det är då vi upplever saker för första gången, men säkert också därför att minnena så starkt förknippas med känslor och sinnesintryck – allt detta är värdefullt när vi vill berätta och beskriva så att andra kan leva sig in i texten.

Övning A på sidan 35 är en lek med ord och startar med associationer till olika föremål. Dessa associationer kommer till stor del ur dina minnen. Kanske väcker de också upproriska känslor hos dig?

Vi skriver det vi har lärt oss och det vi minns, även om minnet omskapar även det vi är säkra på. Vi kan även skriva det som växer fram som en protest eller ett uppror mot någonting vi är med om just för tillfället eller som vi kommer ihåg att vi blev sårade av.

Några tankar att bära med från detta kapitel:

- Använd din egen erfarenhet. Man kan inte skriva om det man inte vet någonting om.
- Ta reda på sådant du måste veta för att kunna skriva.
- Tro inte att du behöver berätta allt eller hela sanningen.
- Du väljer själv vilka tankar, drömmar och fakta du vill ta med i texten.
- Lek med dina minnen; förstora och förminska så att du får fokus på vissa episoder.
- Variera tonläget. Om du är upprörd ska du inte använda lika mycket ilska hela tiden. Då tröttnar du ut läsaren, som dessutom får svårt att se vad som är verkligt viktigt.
- Vänd på perspektivet. Du kanske ska berätta din mammas historia i stället för din egen, för att få syn på dig själv? Experimentera med texten. Lek med orden.
- Låt dig inspireras av andra författares sätt att skriva. Kopiera medan du övar. Ta till dig det som känns naturligt för dig.

Kapitel 4

I kapitel fyra beskrivs hur det kan gå till att skriva en färdig text. Detta för att du redan från börja ska veta att en text behöver bearbetas för att bli klar. En mer ingående genomgång av processskrivning som arbetsmetod när man bearbetar texter, får du i kapitel 14 i *På spaning efter min text*.

Det kan kanske verka konstigt att en beskrivning av skrivprocessen finns på två ställen i boken, men det beror på att du redan nu behöver få en inblick i skrivandets villkor, innan du börjar med dina uppgifter. Den grundliga genomgången i kapitel 14 kommer när du redan har samlat på dig ett lager av texter, som ska färdigställas. Då är du kanske på väg att sända texterna till ett förlag, en tidning eller publicera dem på internet.

Läs högt

Unna dig en stund för högläsning av din text. Då märker du vad som inte ligger bra i munnen eller inte låter bra. Låt gärna en liten publik lyssna på innehållet. Hänger lyssnarna med? Publiken ska bara kommentera om din text är begriplig. Om du märker att de missuppfattar texten, är det en signal om att du behöver omarbeta delar av den.

Några punkter för textarbetet

- Låt lyssnarna (eller läsarna) kortfattat återberätta din text eller skriva ner den i summarisk form.
- Prata om texten; be om tips på hur du kan förtydliga delar av texten.
- Diskutera om det du skriver skulle kunna placeras i en annan ordning, för att göra texten mer spännande eller tydligare.
- Be om synpunkter på om någonting skulle kunna strykas eller behöver läggas till.
- Diskutera ordval som du känner dig osäker på.

Medan du lyssnar på andras synpunkter har du nytta av att

- Notera vad de tycker är bra, så att du inte bearbetar bort det.
- Anteckna vad andra säger om din text, eller be om deras anteckningar.
- Stryka under ord och uttryck som de inte förstår eller missuppfattar.
- Notera förslag till ändringar.

Gå efteråt igenom synpunkterna och värdera dem. *Avstå från att ändra sådant som du tycker blir helt fel. Det är du som skriver texten och bestämmer över den.*

Om ni arbetar i en liten grupp så turas om att läsa varandras texter eller läs texterna före mötet. Om alla har tillgång till internet kan ni mejla dem i förväg. Ni kan också dela ut texter vid ett möte och tala om dem vid nästa träff.

Bearbetning av språk och form

När du är nöjd med innehållet i din text är det dags att gå igenom den språkliga utformningen av den:

- Tänk på att dela in din text i stycken, om du inte redan har gjort det. Markera stycken genom att göra dubbelt uppdrag (tryck Enter 2 gånger) på datorn.
- Slå upp enkla regler för till exempel syftning och kommatering (en del sådant finner du i boken, litet till i denna studiehandledning och ännu mer i boken *Så kan man skriva*).
- Använd en ordbok när du kontrollerar stavningen. Lita inte helt på datorn. Den förstår inte sammanhang och kan komma med helt felaktiga förslag. De gröna markeringarna för felaktiga konstruktioner brukar vara mer tillförlitliga.
- Använd synonymordbok om du letar efter ett bättre ord än det du har kommit på. Då utvecklar du också ditt språk på sikt.

Just nu behöver du inte fördjupa dig i fler faktorer när det gäller din text, men gör det till en vana att bearbeta dina texter. Det utvecklar ditt skrivande. Utan bearbetning finns risken att man gör samma typ av fel om och om igen.

Spara dina texter

Det är viktigt att du sparar dina texter, gärna i datorn men även i utskrift. Det händer ju att datorer klappar ihop. Dessutom kan du spara utskrifter med noteringar på, så att du kan fortsätta bearbetningen senare. Ha alltså en mapp eller pärm till dina texter. Många små utkast kan komma till användning senare.

Att skriva sagor

Övning B, att skriva sagor lämpar sig väl för en första gruppövning, därför att genren (texttypen) är så väl känd oavsett varifrån man kommer och hur gammal man är. Det gör det lätt att hålla samtalen till texten och att inte gå på personen bakom, så att man undviker att såra någon. Detta är grundläggande för alla samtal om text, och behöver tränas tidigt.

Kapitel 5

Kapitel fem handlar om någonting som ofta sysselsätter den som kommer på att det kan vara dags att skriva om sitt eget liv, nämligen den så kallade sanningen. (Du kan även läsa om juridiska aspekter på sanningen i litterära texter i boken *Så kan man skriva*.)

Om du skriver självbiografiskt

- Kolla gärna ditt eget minne genom att bläddra i fotoalbum och gamla dagböcker eller brev.
- Även en självbiografi vinner på att man väljer ut intressanta episoder, som belyser hur man en gång hade det. Undvik långa transportsträckor då ingenting händer.
- Du behöver inte berätta allt i den ordning det hände. Episoder som visar på något typiskt för din barndom kan föras samman, om sammanhanget i övrigt gör det möjligt.
- Det är bra att tänka på hur omgivningen kommer att reagera, men låt dig inte skrämmas. De flesta tar det som skrivs mycket bra – och många känner inte alls igen sig.
- Skriv subjektivt så att du inte blir opersonlig, men akta dig för att göra dig till offer rakt igenom. Ingen tycker synd om den som ömkar sig själv. Gestalta i episoder där läsaren kan känna med dig, utan att du berättar vad läsaren ska känna.
- Gör texten livlig med dialog, även om du inte exakt minns hur orden föll för länge sedan. Du vet vad du vill säga med scenen och kan säkert hitta lämpliga uttryck.
- Försök fånga olika personers tonfall. Vem talade dialekt? Vem använde mycket slang? Vem var alltid korrekt? Med vilka upplevde du uppstyltade situationer då väldigt lite blev sagt, och med vem flöt samtalet obehindrat? Visa med dialog!
- Skriv inte att din bok är en självbiografi, om du inte enbart vänder dig till de närmaste. Att kalla texten roman, eller en roman med verklighetsbakgrund, ger dig större frihet.

Kapitel fem innehåller även ett par exempel på hur sanningen hanteras i postmoderna romaner. Detta kan du använda som inspiration, eller varför inte läsa hela böckerna?

Kapitel 6

Det sjätte kapitlet i boken är ett läskapitel, som handlar om skönlitterära genrer under olika epoker. Särdragen i den muntliga traditionen i form av sagor och episka verk presenteras; du känner säkert igen sagans formler, liksom de eviga hjältarna i verk som *Iliaden* och *Odysséen* även om du bara har läst korta delar av de senare.

Här följer en kort presentation av de typiska dragen i litteraturen under olika epoker:

Antiken 700 f Kr -300 e Kr

Gestalterna är platta figurer som beskrivs med epitet, gudar, halvgudar och människor deltar i texterna, tidens gång märks inte - ingen utveckling sker - personernas agerande kan inte ifrågasättas

Berättelserna är episodiska, dvs. korta episoder läggs till varandra – ibland inte ens i tidsföljd

Minnestekniker används för att lära berättelser utantill, t.ex. rytm, fasta formler och stående epitet

Medeltiden 300-1300 (1500)

Fortfarande platta figurer, schematisk person- och miljöbeskrivning, feodala/religiösa ideal, tiden står fortfarande stilla (se "Liten Karin" sid. 89) vilket bland annat betyder att människor inte åldras.

Det skrivs en hel del religiös litteratur, men även ridarromaner och lyrik. *Tristan och Isolde* är en tidstypisk roman med alla medeltida ideal, och samtidigt en spännande kärlekshistoria.

Renässansen (1300)1500-talet till 1600-talets mitt

Epoken börjar i Italien på 1300-talet men kommer till norra Europa på 1500-talet.

Antikens hjältar blir idealet; vackra, vältränade, mångkunniga män, vackra kvinnor

Folkspråk börjar användas, inte enbart latin, t.ex. Boccacios noveller (ny genre) på italienska i *Decamerone*,

Skrivkunnigheten ökar, boktryckarkonsten uppträffas i slutet av 1400-talet vilket snabbt ger fler läsare och billigare böcker.

Trosuppfattningar ifrågasätts; Luthers teser sprids, med protestantismen kommer bibelöversättningarna i norra Europa.

I texterna finns tendens till utveckling.

Franskklassicismen 1600-1700-tal

Etiketten införs (vackert och fult i liv och konst diskuteras). Det franska hovlivet bildar mönster.

Antika ideal lever vidare, speciellt i diktkonst och dramatik-

Teatern dominerar efter fransk förebild, t.ex Molière och Racine

Allegorin blir vanlig (Stiernhielms *Herkules* är episk hexametedikt med antik förebild, men innehållet förlagt till 1600-talets Sverige)

Upplysningstiden 1690-1790

Allegorin används i debatter; i tidskriften *Den svenska Argus* gör Olof von Dahlin det svenska språket till en fru, som skämmer bort sin dotter med fransk utstyrelse. Han arbetar alltså mot franskans inflytande i det svenska språket.

Tidens gång börjar märkas; i *Candide* har den kvinnliga huvudpersonen hunnit bli gammal och ful när friaren återser henne (till skillnad från den gamla sagans prinsessa som är lika vacker efter hundra år).

Rundare gestalter, dvs. de har flera egenskaper och är under utveckling.

Franskklassiska stilideal råder i litteraturen - man behövde fortfarande känna till antiken (det klassiska) som förebild när man skriver.

Kvinnor börjar skriva mer och mer och även publiceras, eftersom de får mer utbildning.

Förromantiken och romantiken 1780-1830

Det skapande geniet uppstår, diktarens roll förändras från tjänsteman med skrivande som bisyssla till mer eller mindre professionell författare.

Friare former för litteraturen; originalitet eftersträvas för första gången (geniet). Personen bakom texten blir viktig och sätter sitt namn under texten. Då börjar man även tala om plagiat. Detta är början till upphovsrätten.

Författaren har överblick över hela sin text; ”komponerar” den från början till slut på papper och därmed börjar klimaxintrigen komma (presentation, upptakt, konflikt, upplösning) i stället för det episodiska berättandet. Mary Shelleys *Doktor Frankensteins monster* är ett exempel..

Längtan dominerar tanken; till barndomen, flydda tider, livet efter döden, främmande kontinenter (”Älvkungen” på sid.87 är skriven efter medeltida förebild. Medeltiden var en av de tider man ville tillbaka till.).

Lyriken är en dominerande genre. Naturen börjar bli vacker – tidigare var den oftast ett hot.

Runda gestalter som utvecklas och åldras blir de vanligaste människorna i litteraturen.

Självbiografier kommer till (Rousseau m.fl.) Publiken blir läsare – inte bara lyssnare vid högläsning, Västeuropa blir läs- och skrivkunnigt, utbildning når nästan alla. (”Porträtterne” sid.169)

Realismen och naturalismen 1830-1900

Författaren blir debattör i dagsaktuella frågor (Dickens och fattigdomen, Almqvist och kvinnans plats i samhället). Se även ur *Grimstahamns nybygge* sid.116).

Kvinnorna etablerar sig som författare, men ofta under manlig pseudonym.

Borgerskapet blir den läsande samhällsklassen, tidningar en viktig plats för publicering av litteratur.

Gestalterna blir riktigt runda, dvs. trovärdigt mänskliga, och miljöbeskrivningarna utförliga.

Litteraturen kopierar verkligheten och man diskuterar ofta gestalternas agerande.

Naturalismen sätter samhällsproblem under debatt.

Modernismen, postmodernismen m.m. under 1900- och 200-talen

Formexperiment i texterna, från dadaisterna som upphävde språket och skrev med bara ljud och rytm till teaterstycken där ingenting sker på ytan och brist på kommunikation är i fokus – och till debattromaner i dagsaktuella frågor. Samtidigt finns mycket av realismen kvar.

Många författarroller; självbiografiska, debattörer eller mångsidiga som skriver i flera olika genrer.

Rollbyten och tidsförskjutningar i texterna där gränsen mellan fiktion och verklighet ofta suddas ut.

Öppna slut blir vanliga, dvs. man får inte veta hur det slutar (eftersom ingenting slutar när människor lever vidare).

Texter från den här tiden har du omkring dig och de hittas lätt på bibliotek

Övning

Läs en text från någon av ovanstående epoker. Försök kopiera sättet att berätta. Sådana försök leder ofta till att man hittar nya sätt att komponera en text eller att hantera språket, vilket kan ge dig inspiration till nya grepp i dina texter.

Tänk också igenom vad den lästa texten handlar om och notera din reaktion på detta. Kanske får du ett nytt perspektiv på en fråga som du har funderat över tidigare, och kan skriva någonting eget utifrån detta? I kapitel 20 talas det om att skriva historiskt, så även när du kommer dit kan du ha bruk för det du läser.

Kapitel 7

Detta kapitel innehåller både exempel på hur författare använder olika sinnesintryck för att göra sina texter levande, och övningar där du kan pröva på att skriva med alla sinnen påkopplade.

Övningen att skriva utan synintryck finns där för att du ska upptäcka hur levande en beskrivning kan bli, utan att man talar om vad man ser. Naturligtvis betyder inte det att du aldrig ska använda synen! Färger och former kan bidra med mycket atmosfär, liksom storlek och iakttagelser om avstånd och närhet, lukter eller dofter, toner eller buller:

När jag gick runt hörnet hörde jag svagt mummel av röster på verandan och jag undrade vem som hade kommit. Inte förrän jag var framme vid syrenhäcken kunde jag urskilja Antons röst. Han hade kommit hem!

Av citaten på sidan 51 kan du se hur stil och sinnesintryck samverkar. De sinnen du använder kopplas ofta stilistiskt till ett visst språkligt uttryck: Om du skriver att det doftar av mat, ger det ett annat intryck än om du skriver att det luktar mat. Luktsinnet kan alltså beskrivas med olika ord för att ge olika associationer: om det doftar i en text tänker sig läsaren en annan miljö än om det luktar. Använd dina sinnen!

I övning D, att hitta en tonvikt, får du både exempel och förklaring i boken, och klarar dig säkert bra med detta. Övning E däremot öppnar mot en hel genre: lyrik. Diktformen haiku beskrivs på sidan 86, så där kan du läsa om hur man gör, om du inte redan känner till det. Kapitel 15 handlar helt och hållet om lyrik.

Kommentar till övning E

De ord du har fått att utgå från när du skriver din dikt eller dina dikter (sid. 55-56) kan du pröva att använda i en haiku, men då får du välja bara ett par stycken, eftersom stavelserna i den diktformen är så få.

Om du använder alla orden behöver du inte känna dig låst till en viss form, utan kan bara försöka få dikten rytmisk. Du kan rimma om du vill, men det går också bra att skriva utan rim. Om du hör till den stora skara som ofta rimmar så är detta ett bra tillfälle att skriva utan rim och se om du med hjälp av alliteration och assonans (sid 79) kan få texten att kännas lyrisk.

Om du väljer att bearbeta din dikt efter att ha läst dikterna på sidan 176 och 178, så gå in för att göra din dikt mer koncentrerad – ta bort onödiga småord, försök hitta ord som bär på mycket tankeinhåll och stryk sådant som inte är nödvändigt för förståelsen.

Ordföljd i dikter

Tänk gärna på ordföljden när du skriver dikt:

Lycka till i Jällbohill

nu vi önska vill

Jämför med denna formulering:

Vi vill önska lycka till

i ert bo i Jällbohill

Den senare varianten låter mer naturlig, eftersom ordföljden inte är anpassad till rimmet, utan rimmet till ordföljden. Undvik att sätta verbet (se kap 8) sist på raden – det låter gammal schlager!

Som du ser kan man laborera mycket med dikter, kanske mer än med prosatexter. Det är också tacksamt, eftersom dikter har ett mindre format och man orkar möblera om bland orden, flytta runt dem för en ny ordföljd och hitta synonymer som passar bättre in i stilen, rytmen och rimmen. Sådana övningar gör att man blir uppmärksam på sitt språk och att man tänjer gränserna för sitt uttryck. Använd gärna synonymlexikon och andra ordböcker.

Kapitel 8

Måste man skriva rätt? En författare måste inte alltid skriva helt korrekt. Det kan till och med bli trist att läsa en sådan text, men man behöver veta hur den korrekta texten ser ut, för att kunna bryta mot språkreglerna och åstadkomma en effekt med detta, så att läsaren inte störs av slumpvisa misstag.

I kapitlet nämns några vanliga språkliga fel, som det är bra att lära sig undvika. Här följer några exempel:

"Kom i tidigt i morgon!" sa läraren.

"Varför det?" frågade Elsa.

Kommentar: Anföringstecken sätts kring de ord någon säger. Efter ett utrop (mening 1) sätts utropstecken. När någon ställer en fråga använder man frågetecken. I andra sammanhang följs dessa tecken av stor bokstav, men inte efter repliker (mening 2). Om någon säger någonting används kommatecken före sättesatsen; ..., sa hon.

Han hade kommit för sent han var alltid sen.

Kommentar: Här har vi två fullständiga meningar. Det andra "han" ska ha stor bokstav (ny mening) eller länkas ihop med ett bindeord med den första meningen: *Han hade kommit för sent, eftersom han alltid var sen.* Då blir den senare delen en bisats, medan den första fortfarande är en huvudsats. Pröva med "inte": Han hade inte kommit för sent, eftersom han inte alltid var sen. I huvudsatser kommer inte efter första verbformen (hade), men i bisatser kommer inte före verbet (var). Bisatser bör inte stå ensamma, utan en huvudsats.

Verb är det som händer eller det någon gör. Subjekt kallas den eller de som utför en handling. Normalt är att en mening innehåller både subjekt och verb (predikat), men man kan bryta mot regeln för att uppnå en effekt: "Kom tidigt i morgon! Riktigt tidigt!"

Syftning

I längre meningar använder vi ofta ord som syftar tillbaka på någon eller någonting.

Jämför: *Katten, som sitter på stenen, heter Måns. Katten sitter på stenen, som heter Måns.* Som du ser syftar ordet som tillbaka på det ord som står närmast före i texten. Kommatecken kring den inskjutna satsen i den korrekta meningen hjälper också läsaren.

Som syftar bara på ett ord (katten/stenen). När du vill syfta tillbaka på en hel mening eller en fras måste du använda orden vilket, vilken eller vilka: *Han hade fått ett nytt jobb, vilket gjorde honom glad och förväntansfull.* Du kan i stället skriva "något som" om du tycker att det känns ledigare. Du kan också välja att sätta punkt efter jobb, och börja nästa mening med Det (gjorde honom...).

Särskrivning

Sammansatta ord skrivs alltid ihop: skolgård, sommarlov, påskkyckling, arbetsmarknadsdirektör, tantskor... Särskrivningar kan vålla missförstånd: tysk lärare – tysklärare, sjuk system – sjuksystem. Sammansatta ord har betoningen på första delen av ordet, och ska skrivas ihop. Två ord i kombination med varandra har betoning på båda orden och skrivs isär.

Styckemarkering och styckebinding

Visa när du börjar på nytt stycke genom indrag på det nya styckets första rad, eller genom blankrad. Hacka inte sönder texten för mycket.

Bind ihop styckena med ord som signalerar sammanhang:

För det första... /För det andra... /För det tredje... kan användas när du räknar upp flera företeelser.

Han var alltså intresserad av fiske. / Något som också intresserade honom var...

Så ser det ut i Sverige./ I övriga Norden däremot...

I *Så kan man skriva* finns fler språkliga råd, samt en förteckning över vanliga misstag, om du vill veta mer om detta.

I kapitel 8 nämns Strindbergs text ”Ett halvt ark papper”. Här kan du läsa den texten i sin helhet och närmare studera hur författaren bygger upp sin historia kring väldigt lite information. Detta kan du ha som inspiration för att själv skapa en text på liknande sätt.

Du kan exempelvis bygga en berättelse på några sms eller mejl, eller kanske kring några vykort.

Lägg märke till hur Strindberg går rakt på den lilla lappen med telefonnummer, som han sedan låter fungera som länkarna i en tankekedja.

Ett halvt ark papper

Sista flyttlasset hade gått; hyresgästen, en ung man med sorgflor på hatten vandrade ännu en gång genom våningen för att se om han glömt något – Nej, han hade icke glömt något, absolut ingenting, och så gick han ut, i tamburen, fast besluten att icke mer tänka på det han upplevt i denna våning. Men se, i tamburen, invid telefonen satt ett halvt ark papper fastnubbat, och det var fullskrivet med flera stilar, samt redigt med bläck, annat klottrat med blyerts eller rödpenna. Där stod det, hela denna vackra historia, som avspelats på den korta tiden av två år; allt han ville glömma stod där; ett stycke mänskoliv på ett halvt ark papper.

Han tog ner arket; det var sådant där sol-gult konceptpapper, som det lyser av. Han lade det på salskakelugnens kapp, och lutad över det läste han. Först stod hennes namn: Alice, det vackraste namn han då visste, därför att det var hans fästmö. Och numret – 151,1. Det såg ut som ett psalmnummer i kyrkan. Därpå stod: Banken. Det var hans arbete, det heliga arbetet som gav brödet, hemmet och makan; grunden till existensen. Men det var överstruket! Ty

banken hade störtat, men han hade räddats över på en annan bank, dock efter en kort tid av mycken oro.

Så kom det: Blomsterhandeln och Hyrkusken. Det var förlovningen, då han hade fickan full av pengar.

Därpå: Möbelhandlarn, Tapetsern. Han sätter bo. Expressbyrån: de flytta in.

Operans biljettkontor: 50.50. De äro nygifta och gå på operan om söndagarne. Deras bästa stunder då de själva sitta tysta, och råkas i skönhet och harmoni i sagolandet på andra sidan ridån.

Här följer ett mansnamn som är överstruket. Det var en vän, som nått en viss höjd i samhället, men som icke kunde bära lyckan, utan föll, ohjälpligt, och måste resa långt bort. Så bräckligt är det!

Här synes något nytt ha inträtt i makarnes liv. Det står, med fruntimmershand, och blyertspenna: "Frun". Vilken fru? – jo, den med den stora kappan och det vänliga, deltagande ansiktet, som kommer så tyst, och aldrig går genom salen, utan tar korridorvägen till sängkammaren.

Under hennes namn står doktor L.

För första gången dyker här upp namnet på en släkting. Det står "mamma". Det är svärmodern, som diskret hållit sig undan för att icke störa de nygifta, men nu påkallas i nödens stund, och kommer med glädje efter som hon behövs.

Här börjar ett stort klotter med blått och rött. Kommissionskontoret: Jungfrun har flyttat, eller ska en ny anställas. Apoteket. Hm! Det mörknar. Mejeribolaget. Här rekvireras mjölk, tuberkelfri.

Kryddbön, Slaktarn etc! Huset börjar skötas per telefon; då är husmor icke på sin plats. Nej. Ty hon ligger till sängs.

Det som sedan följde, kunde han icke läsa, ty det började skymma för hans ögon som det måtte göra för en drunknande på havet när han skall se igenom salt vatten. Men där stod: Begravningsbyrån.

Det talar ju nog: En större och en mindre, underförstått, kista. Och i parentes var skrivet: av stoft.

Sedan stod där intet mer. Stoft slutade det med; och det gör det.

Men han tog sol-papperet, kysste det och lade det i sin bröstficka.

På två minuter hade han genomlevat två år av sitt liv.

Han var icke böjd när han gick ut; han bar tvärtom sitt huvud högt, som en lycklig och stolt människa, ty han kände att han dock ägt det skönaste. Hur många arma som aldrig fått det!

Kapitel 9

Kapitel nio handlar om vad som kan kallas vackert språk, och du får en del exempel på hur begreppet kan tolkas.

Övning

Ta fram en text som du tycker mycket om. Det kan vara en dikt, en novell eller en roman av något slag. Läs en sida och markera allt du tycker är vackert skrivet. När du har fått ihop en lista med cirka tio exempel kan du börja fundera över vad som gör att du tycker om just dessa ord eller uttryck.

- Är det ordens klang eller tonläge som tilltalar dig?
- Bildar orden en fin kombination, så att de tillsammans låter vackert i dina öron?
- Beskriver orden någonting du tycker om?
- Väcker orden vackra minnen till liv?
- Gör gärna om experimentet med en helt annan text som du också tycker är vacker. Ställ samma frågor till den.
- Kan du nu se ett mönster i vad som tilltalar dig i språket? Om du har flest ord i din lista från de två första frågorna betyder ljuden mycket för dig. Om du har fler ord från de två sista frågorna betyder dina associationer mest.
- Dra nytta av dina svar när du skriver genom att tänka på den eventuella skönheten hos ord, som du kanske inte spontant skulle beskriva som vackra – andra kanske upplever dem på ett annat sätt än du. Du ska förstås alltid skriva den text just du vill skriva, men att bli medveten om hur man använder språket kan bredda användningen av det!

Kapitel 10

I det tionde kapitlet får du hjälp med hur man kan föra ett textsamtal. Detta gäller både när du talar med någon eller några om din eller deras texter, och när ni diskuterar de litterära texter som finns i boken, eller som ni läser vid sidan om.

Här följer några tips för själva samtalet, eftersom det kan kännas svårt att formulera sig, så att den som har skrivit texten inte blir sårad:

- Inled med att tala om vad du **tycker om** i texten, så att författaren vet vad som bör stå kvar!
- Utgå från att det är **du** som har läst och att det är **dina** tankar du för fram.
- Poängtera att det är **texten** du talar om, inte författaren. Säg alltså inte att författaren har gjort fel, utan att texten har en viss brist; ställ frågor när du inte förstår – och hjälp till med förslag till hur texten kan bli tydligare, om författaren ber om det.
- Om du tycker att texten går för fort fram, så fråga om författaren kan berätta eller beskriva lite mer. Tänk på att författaren själv bestämmer! Det kan finnas saker han eller hon inte vill berätta. Samtidigt är det bra att få veta om läsaren uppfattar att det finns tankeluckor i texten.
- Skilj mellan innehållsbearbetning och bearbetning av språket: Påpeka stavfel och meningsbyggnadsfel när ni har kommit till språkbearbetning – inte tidigare. Författaren kanske helt har koncentrerat sig på innehållet och har för avsikt att själv rätta sådant senare.
- Om ni bearbetar en dikt behöver form- och innehållsfrågor tas upp parallellt.
- Avsluta samtalet med några positiva ord, till exempel att du ser fram emot att få läsa nästa version av texten, eller att få se den i tryck.

Frågor att ställa till texten

För att tränga lite mer under ytan på en text, följer här några fler frågor att arbeta med. Se dem som ett komplement, och ett andra steg när du sitter med en längre och kanske mer färdig text.

1. Vad händer? (fabeln) – Låt en eller flera personer återberätta fabeln så ser du om det du vill säga med texten har uppfattats så som du tänkte dig. Om inte, diskutera eller tänk efter varför.
2. Vilken typ av konflikt finns det? (person mot person, person mot samhälle, person mot egna inre konflikter...) Är detta tydligt? Är det övertydligt?
3. Vem eller vilka agerar i texten eller utsätts för andras agerande? Är det de gör trovärdigt? (Om texten berättar sanningen är det ändå inte säkert att den är trovärdig – arbeta på att övertyga läsaren t.ex. genom att gestalta vissa scener, dvs. visa upp vad som händer, återge vad som sägs eller visa vad som utförs. Ett exakt återberättande av sanningen engagerar tyvärr inte alltid läsaren).
4. Vilken är miljön? Vad betyder miljön för berättelsen? Kontrasten mellan miljö (tid, plats, väder) och händelseförlopp kan öka intensiteten i en berättelse.
5. Vilken tid är det? Nutid eller förr i tiden (när?)? Årstid, dag eller natt? Hur lång tid tar berättelsen? Hur hanteras tid som går, då ingenting nytt händer?

6. Finns det ett budskap, dvs. vill författaren säga läsaren någonting väsentligt? Ser alla läsare samma budskap, eller kan det tolkas på olika sätt? Vill du att alla ska läsa texten på samma sätt? Vill du hellre väcka diskussion? (Det beror på hur viktigt du som författare anser att ditt budskap är – men du kan nog aldrig övertyga varenda läsare).
7. Vilken språklig nivå har texten? Riktas den sig till unga eller gamla? Är språket varierat så att olika personer talar på olika sätt? Finns det dialekt eller facktermer i texten? Förstår alla läsare orden i texten? Ofta ger sammanhanget svar på vad ett ord betyder. Du behöver inte undvika ovanliga eller ålderdomliga ord, om sammanhanget är tydligt.
8. Vem är berättaren? Är det en jag-person, en utomstående betraktare (som inte kan veta allt), eller en allvetande berättare, som vet vad alla i texten tänker och gör? Är perspektivet konsekvent eller byts det ibland? Det är inte fel att byta perspektiv, men det kräver vaksamhet av författaren så att illusionen av att alla inte vet allt i texten behålls.
9. Kompositionen: Följer episod på episod eller leder en händelse till nästa? Hur knyts händelserna ihop? Finns det en enda huvudhandling eller både huvudhandling och bihandlingar? Hur fogas de senare i så fall ihop? Finns det lösa ändrar som aldrig får sin förklaring? En novell behöver hållas samman, medan en roman är mer tillåtande när det gäller handling. Det är går ibland att låta en del av handlingen sakna förklaring, men inte för ofta, och inte när det gäller huvudhandlingen.
10. Hur samverkar formen med innehållet? Skulle mer eller mindre dialog göra texten mer levande? Skulle den kunna upplevas som pratig? Är stilen anpassad till olika händelseförlopp eller karaktärer? Är språket smidigt eller känns det bitvis stelt eller känslolokalt? Är språket kanske alltför känsloladdat?
11. Är avsnitts- eller kapitelindelningen logisk? Är placeringen av olika avsnitt gjord så att berättelsen förs framåt eller känns sammanhanget splittrat och svåröverskådligt?

Alla dessa punkter kan inte diskuteras vid samma tillfälle. Däremot kan du själv använda alla frågorna när du går igenom vad du har skrivit. Om det behövs kan du sedan be andra läsa och diskutera det du känner dig tveksam till eller behöver hjälp med.

Kapitel 11

I kapitel elva klargörs framför allt vad som är berättande och vad som är beskrivande text. När man skriver prosa gäller det att snabbt fånga läsarens intresse och att hålla det kvar!

Övning

På sidan 80 hittar du dikten ”Gata”. Vilka berättelser döljer sig i den? På åttonde raden står det ”Rakt in i tystnaden” – den som rör sig från larmet på de stora gatorna in på den mindre beskriver det hon då ser, vad som hörs där och vilka människor och djur som befolkar gatan.

Skriv med hjälp av dikten en lista på personer, platser och händelser som skulle kunna utvecklas till berättelser! Vilka händelser skulle du vilja berätta om? Vad skulle du då berätta? Notera och gör gärna en lista eller en tankekarta över ett par händelser.

Läs vad som står om beskrivning i kapitlet och utveckla beskrivningen av de personer och platser som nämns i dikten. Fokusera främst på dem du skulle vilja skriva om och foga sedan ihop beskrivningarna med dina idéer till berättelser.

Bearbetning av övningen

Om du är med i en grupp kan ni nu diskutera era berättelseutkast med varandra. Ställ frågor om sådant som verkar oklart och hjälps åt att fylla på mer information om det behövs. Bearbeta sedan era texter var för sig genom att skriva om och skriva till.

Katten, som uppenbarligen är ny i staden, måste ha flyttat tillsammans med människor. Hur tänker de om livet vid gatan? Längtar de tillbaka eller hittar de intressanta nyheter i staden? Detta är ett exempel på att man kan försöka hitta känslor och tankar bakom fasaderna. Det är sådant som gör människorna levande. Tänk på att gestalta, det vill säga *visa* i stället för att bara beskriva. Låt gärna människor prata med varandra. Dialog är gestaltande (se Strindbergsdialogen på sid. 75).

Vem berättar?

Pröva gärna att skriva i jag-form. Kanske är det du som går på gatan och iakttar livet där, eller som lyssnar till någons berättelse?

När händer detta?

Har du funderat över tiden? Det finns detaljer (t.ex. begravningsvagnen) som visar att dikten handlar om en gata för ganska länge sedan. Plantera gärna om den till nutid eller till framtiden! Vad försvinner då och vad kommer till? Hur påverkar tiden språket i din text?

Dagermans novell

Följ uppmaningen att läsa Dagermannovellen ”Att döda ett barn”. I den ser du hur man kan bygga upp spänning, gestalta personer och välja ut några få repliker, som här skapar avgrunder av fasa i sin vardaglighet. Notera även kontrasten mellan den vackra dagen, den fina bilen, det lyckliga unga paret, den trygga familjen på landet och det som sedan händer.

Om det hade regnat, bilen var skraltig, paret hade grälat och familjemedlemmarna varit osams skulle kontrasten ha varit mindre och händelseförloppet skulle möjligen ha känts lite mindre gripande.

Karlfeldts dikt

I övning H på sidan 91 finns utdrag ur en dikt av Erik Axel Karlfeldt. Kanske vill du ha några förklaringar till texten?

”vetåkers frukt” är moget vete på åkern

”livrockens väldiga skört” är de långa delar av rocken som ungefär som på en frack finns baktill på rocken (som närmast är en lång kavaj) och kan fladdra när Fridolin dansar.

Att Fridolin talar både på bönders sätt och på latin visar att han är bondson och att han studerar, troligen på universitet.

”hans lie går skarp i er nyodlings gull” betyder att han slår med lie där bönderna har odlat upp ny mark, som ger bra skörd.’

”fröjdas” betyder är glad åt

”I” är ett gammalt sätt att säga och skriva ni.

”höstmånens röda kastrull” är ett uttryck som kommer av att man på den här tiden använde kopparkastruller och koppar är ju rödaktig, så som månen kan vara på sensommaren.

Svar på några av frågorna till dikten ”Gata”

Stil: stilen är ganska enhetlig, men vissa ord sticker ut, till exempel ”*hans blonda kalufs*”, ”*klumpigt ditmålad*” och ”*välsignade rivningsiver*”, som är talspråkliga, åtminstone i den tid dikten speglar.

På sidan 82 finns en stilkontrast, då begravningsvagnen beskrivs och sedan nejlilkorna som ”*dansar uppsluppet/ sista dansen med varandra/på väg mot stallet/ och vilan*”.

Bildspråk: ”*Gatan – ett rakt streck på arkitektens skrivbord*”, ”*Smala, kisande fönster under förvånade ögonbryn*”, ”*Ett tegelrött hus ur en av Agatha Christies deckare.*”

Anafor, upprepning av liknande uttryck: ”*Rakt in i tystnaden/Rakt in mot kvarteren*”

Och: ”*Där slutar stora världen/Där börjar vardagen*”

Ett annat utmärkande drag är att dikten anaforskt upprepar vad som inte finns på gatan: ”*Ingen hög musik/ inga höga klackar.../inga turister*” Dessa rader, liksom de där katten ligger och ser på fåglar och saknar dem hemma, bildar ett traditionellt tretal – sådant som du finner i till exempel sagor. Det finns fler tretal – dem kan du säkert hitta på egen hand.

Vad är en bra text?

- Texten kan ha en upptakt, en kort introduktion

- Det bör finnas en presentation där läsaren i någon mån får lära känna huvudpersonen eller huvudpersonerna. Detta kan man göra till exempel i en episod då någonting händer eller genom ett samtal mellan några personer. Då bör man också få veta något om den konflikt som är viktig för handlingen. Något som ska komma att ske senare kan antydast ”planteras” här, så att läsaren blir förväntansfull och vill läsa vidare för att se hur det går.
- Konflikten trappas upp och går mot ett avgörande; en höjdpunkt eller vändpunkt i huvudpersonernas tillvaro då konflikten ställs på sin spets.
- Konflikten kommer till någon form av upplösning eller avslut.
- Ett slut som avrundar berättelsen. Det behöver inte finnas en avslutning som talar om exakt hur det går nu eller i framtiden, men en avtoning bör finnas, så att läsaren inser att berättelsen slutar här.

Som du ser varvas berättande med beskrivningar och gestaltande – episoder ofta med dialog, som visar upp det du säger i berättande och beskrivande delar av texten.

Du invänder kanske att du har läst många noveller och romaner som inte ser ut precis så här. Det stämmer att en roman ibland exempelvis kan börja med att slutet, det vill säga läsaren får veta hur det går, och sedan börjar berättelsen från början. Läsaren får alltså följa det händelseförlopp som leder fram till slutet.

En annan typ av komposition är den där en cirkel sluts (vilket inte utesluter att man arbetar enligt punkterna ovan). Detta sätt att planera sin text kan vara bra för den som är ovan: man har en inledning och ett givet slut. Man måste då också hålla sig inom den ram som inledning och avslutning utgör, och har på så sätt hjälpt sig själv att avgränsa berättelsen så att den inte flyter ut åt för många håll.

Den vanligaste formen för en novell eller roman har länge varit den raka kronologin, det vill säga en berättelse som rör sig framåt under en viss tid – från start till mål. Du kan se folksagor som exempel på detta. Det börjar med ”Det var en gång...” och slutar ”så levde de lyckliga i alla sina dagar”, eller liknande. Möjligen kan denna komposition kännas lite väl traditionell, men den är logisk och inte alltför svår att hålla sig till.

Kapitel 12

I kapitel tolv diskuteras bildspråk och liknelser. Här får du exempel och synpunkter på hur bildspråk kan användas. Lägg märke till att sådant inte bör användas alltför flitigt, och att det är lätt att hamna snett.

Metaforer

Gamla metaforer, bilder, känns slitna och eftersom du säkert vill vara originell och personlig i din text bör du undvika sådana. Uttryck som *Hans ögon var djupa, mörka brunnar* tillför ingenting. Försök hitta ett eget uttryck, om du måste beskriva mannens ögon. Troligen kan du återge attraktionen genom att i stället beskriva en känsla, en kropplig reaktion eller en tanke hos den som ser mannen i ögonen.

Liknelser

Liknelser kan också leda fel. Skriv inte att han var hal som en ål. Använd hellre en bild som *halkig som rödbetan jag höll på att dra skalet av*, om du som berättare befinner sig i köket. Då passar liknelsen in i miljön, samtidigt som den tydligt beskriver känslan av att situationen glider jag-personen ur händerna. Men skriv inte om en rödbeta om människorna sitter på ett kontor!

Personifikation

På sidan 96 finns exempel på personifikation, då Martinson beskriver ett fartyg som ett skadat djur. Personifiera kan man alltså göra om man har ett dött ting och vill göra detta levande genom att låta det agera, låta, se eller höra som en människa eller ett djur.

Symboler

Symboler kan ge läsaren viktiga signaler i en text, utan att man behöver skriva rakt ut vad man vill att denne ska associera till. Säg Tre kronor och alla svenskar tänker på ishockeylandslaget, trots att de tre kronorna annars sällan symboliserar Sverige (de är dock hämtade ur vår historia och förekommer redan under medeltiden, men mest kända är de från det gamla slottet Tre kronor och för att de finns överst på tornet på Stockholms stadshus).

Tänk på vilka läsare du vänder dig till, när du väljer symboler. Kan du räkna med att de förstår den du väljer? Är de gamla eller unga nog att känna till betydelsen? Kommer de från ett land eller en ort där symbolen är vanlig? På internet kan man hitta undersökningar av hur barn uppfattar trafikmärken. Det ger en nyttig tankeställare, när man ser att varningen för kajkant (färjeläge) kan uppfattas som badplats.

Övningar

- a) Ta fram en veckotidningsnovell och stryk under alla schablonartade bilder och liknelser. Byt sedan ut dem mot mer originella uttryck, som passar in i handlingen. I en grupp kan ni hjälpas åt! Den här övningen övar upp både din förmåga att känna igen slitna bilder och att skapa egna, mer ovanliga.

- b) Försök personifiera några föremål i din omgivning. Det är vanligt att man ger bilar och båtar namn. Beskriv din bil eller båt, som om den är en levande varelse. Låt den tänka, röra sig, låta och se sig omkring!
- c) Pröva också med några maskiner i garaget eller i köket. Kanske har du någon gång muttrat ”Koka upp nån gång nu då!” till din kastrull? Pröva att låta kastrullerna prata om dig i stället. Hur tror du det känns när botten bränns eller het soppa forsar utefter sidorna? Du kanske invänder att så kan man knappast skriva i en roman – nej, men kanske i ett kåseri eller i en underhållande dikt. Om inte annat så tänjer du gränserna för vad du kan uttrycka.
- d) Försök hitta några aktuella symboler i en daglig tidning eller på internet. Diskutera hur ni uppfattar dem om ni sitter i en grupp. Är symbolerna entydiga eller kan de missförstås?
- e) I kapitlet finns en genomgång av färgers symboliska värden. Försök komma på fler sådana exempel och använd dem i en kort dikt, till exempel en haiku, eller i en person- eller miljöbeskrivning. Kanske har du redan en text som du kan använda. Vad blir intressantare när du för in dessa färger? Kan en färg leda tankarna hos läsaren fel? Pröva – och diskutera gärna om du är med i en grupp. Se efter vilka färger som nämns i dikten ”Gata” och tänk efter vilka färger du själv ser medan du läser dikten. Vilka nya färger kan du föra in när du beskriver din egen gata?

Illustrationer

Illustrationer är en annan typ av bild; fotografier eller teckningar. Om du vill ha sådana bilder till texten, så tänk efter vad de ska tillföra. Det är knappast en poäng att ha med bilder som säger exakt det samma som texten. Om texten inte kan stå på egna ben och beskriva hur vackert, avskräckande eller farligt någonting är, så är det knappast en bra text. Å andra sidan behöver en riktigt bra bild sällan en lång bildtext. Det utkommer en hel del så kallade praktverk, där bilderna är stora och tryckta på exklusivt papper. I en sådan bok är texten en guide, ungefär som när du är på turistresa och en guide berättar lite kortfattat om det du ser, så att du får ett sammanhang till alla gamla byggnader, vattenfall och ståtliga nybyggen.

Om du i stället vill illustrera din text med bilder så kan en kartsnitt ge läsaren hjälp (se hur Selma Lagerlöf gjorde med gårdarna kring Lövens långa sjö i *Gösta Berlings saga*). Andra författare har ett fiktivt (påhittat) släktträd i början av boken, så att läsaren ska få hjälp att hålla reda på personernas inbördes släktskap. Just så kan bilder användas, för läsarens skull.

Det som är intressant för dig, är det inte nödvändigtvis för läsaren. En bild av ditt barndomshem passar i en självbiografi eller en hembygdsbok, men inte i en roman som bygger på egna upplevelser och minnen. Skönlitteratur är fiktion även när den bygger på verkligheten, och i en fiktiv berättelse bör inte verkligheten i form av fotografier tränga sig in.

Vi lever i en värld av bilder och tycker kanske att sidor med bara text ser trista ut. Låt ögat vila! Tanken får så mycket mer näring, och vi blir friare som läsare om vi inte binds upp av illustrationer som vill tala om för oss hur vi ska läsa texten.

Kapitel 13

Det trettonde kapitlet handlar om författarens upplevelser; hur det känns med skrivkramp och vad inspiration är – om den finns.

”Tålmod, tid och ett evigt försökande”, så står det på sidan 102 i boken, och det är sant. Visst kan man bli inspirerad någon gång emellanåt. Tyvärr har man då inte alltid dator eller penna till hands. En liten bandspelare eller ett noteringsblock med penna är bra att ha alltid med sig, så att man inte glömmer sina inspirerade infall.

Humöret kan skifta. Vissa dagar går det lättare att skriva än andra. Passa på! Man måste lära sig att kliva över tvätten och vända ryggen åt diskbänken om det ska bli något skrivet.

Om varken idéer eller skrivlust infinner sig kan du pröva något av det som föreslås i kapitlet. Där finns även tips på övningar i andra böcker. Om du inte har tillgång till dem, kan du återvända till övningarna att skriva utifrån en sten, en tyglapp eller en färg, eller kanske en plats du känner till utan att skriva ner dina synintryck. Dessa övningar hittar du i boken på sidorna 35, 53 och 91 om du inte minns dem.

Tänk på att övningar för att komma igång (igen) ska vara korta och anspråkslösa, annars fastnar man lätt i en ny blockering! Här följer ytterligare ett par idéer som kan hjälpa dig loss ur skrivkrampen:

Övningar

- a) Betrakta din hand. Beskriv den kortfattat. Titta på handen igen. Skriv ner någonting den har gjort eller någon den har rört vid. Återkalla ett minne. Skriv ner minnet och spara det för framtida behov.
- b) Se ut genom ditt fönster. Försök fästa blicken på någon detalj, som du inte brukar lägga märke till. Vilka associationer får du? Ser du en fågel? Har du sett den här förr? Varifrån kommer den? Är den på väg någonstans? Letar den mat? Tänk på samma sätt om en människa, ett fordon eller kanske molnen som drar förbi, och notera dina tankar.

Kapitel 14

I kapitel fyra fick du en förberedande genomgång av hur det kan gå till att skriva en text. Där nämns bland annat vikten av att bearbeta och av att först koncentrera sig på innehållet och därefter ta itu med språket, så att man inte splittrar sig för mycket medan man håller på att skapa en text.

Vid det här laget har du säkert upptäckt att all text behöver bearbetas. Du har följt skrivprocessens steg: att samla material (eller tänka igenom din erfarenhet, dvs. vad du vet om ämnet), välja bort och kanske välja till information, skriva utkast och se igenom det du har skrivit. I en del övningar i boken har du fått en färdig text att utgå från. Du har alltså fått din råvara levererad, men du har förstås upptäckt att du själv måste packa upp, välja, tillföra egna ingredienser och laga till den slutliga anrättningen.

Du tycker kanske att det är skillnad mellan arbetssätten när man skriver prosa och när man skriver dikt? Man behöver tänka mer på både innehåll och språk samtidigt när man skriver dikt, eftersom innehåll och form stöttar varandra på ett tydligare sätt.

I prosatexten behöver man överväga sådant som om man ska använda dialog för att gestalta ett händelseförlopp. Man kan fundera över vilket tempus som ska användas; är det spänning man vill uppnå kan man skriva i presens (nutid), så att läsaren känner att hon är med medan det händer. Att läsa långa texter skrivna i presens kan däremot kännas stressande.

Hjälp med granskning

Att gå igenom hela skrivprocessen fram till publiceringsbar text helt på egen hand är svårt. Vid bearbetning av innehållet kan läsaren hjälpa dig att hitta tankeluckor. Även ordvalet är intressant att diskutera, då olika personer tolkar ett visst ord olika, beroende på ålder, kulturell bakgrund och ibland även kön. Man kan behöva hjälp av en person i rätt ålder, för att få repliker från en ung människa att låta naturliga. Vad som fanns och inte fanns i en tid man skildrar kan även det behöva granskas. För en ung författare kan det till exempel vara svårt att veta att svenska barn knappast såg på tv före sommaren 1958, och absolut inte 1956. Som författare ska man förstås kolla sådana fakta, men det kan vara lätta att förbise. En äldre läsare hittar lätt den här typen av felaktigheter.

Be människor med olika erfarenheter granska din text ur olika synvinklar, det vill säga låt dem koncentrera sig på det de är bäst på, om din text är lång. Det är svårt att hålla ögonen på allt om man inte har tränat mycket på att just granska texter.

Att yttra sig om andras texter

Kapitel tio handlar om textsamtal, så titta på det om du har glömt vad man kan tala om i en text. I denna studiehandledning finns en lista över granskningspunkter till detta kapitel.

Övningarna i kapitel 14

Övning I: att skriva personporträtt. Skilj mellan den typiska, platta sagofiguren, som ofta bara har en egenskap som skrivs med ett epitet "tapper", "vacker", "fattig" och den rundare figuren

i modernt berättande. Denna har flera egenskaper och kan dessutom förändras under berättelsens gång.

I en utvecklingsroman följer man en person, kanske från barndom till ålderdom, eller i varje fall till vuxen ålder. Utveckling kan även ske under en kortare period, kanske tonåren, i ett äktenskap eller genom en krisperiod. Detta handlar alltså om en gestalts inre utveckling. Ett exempel hittar du i Pär Lagerkvists roman *Gäst hos verkligheten*.

En gestalts yttre är i allmänhet inte så viktigt för läsaren, som hellre själv vill skapa sig en bild av personerna i en berättelse. Du kan alltså lägga mer möda på att gestalta en persons egenskaper och inre liv, än på att beskriva hur han eller hon ser ut.

Perspektivet i personskildringen kan vara inifrån en jag-person, men du kan också välja att skildra gestalten utifrån någon annans perspektiv, eller genom dialog med andra.

I övning I bör du skriva ner några karaktärsdrag och egenskaper och kanske något om ålder, yrke eller intressen. Spara dina gestalter till en berättelse som utspelar sig utefter den gata du har valt till din spelplats!

Övning J går ut på att komma igång med en novell. Du har vid det här laget skrivit en hel del och det är dags att testa krafterna på en längre berättelse. I denna uppgift tar du hjälp av en publicerad novells första mening, för att komma igång.

Nästa övning, K, bygger på att du läser andras noveller och övar, till exempel på isbergsteknik. Meningen med detta är att du dels kan få inspiration, dels komma bort lite från ditt invanda sätt att uttrycka dig och upptäcka möjligheter till variation. Det är vanligt att man skriver lite för mycket, så isbergstekniken brukar vara en nyttig övning, då det gäller att koncentrera sig.

Läsa för att skriva

Du kan förstås också läsa andra noveller för att öva uttrycksformer. Anton Tjechov, Victoria Benedictsson, Franz Kafka, Hjalmar Söderberg, August Strindberg, Lars Ahlin, Stig Dagerman, Raymond Carver, Inger Edfeldt och Göran Tunström är exempel på författare från olika tider, som kan visa dig goda alternativ. Välj gärna någon av dessa vid sidan av eller i stället för bokens text av Almqvist, om du tycker att den är svår att läsa.

Tanken är att du ska göra ett perspektivbyte i *övning L*, och då bör du tänka på att den novell du använder för denna övning bör innehålla två eller tre tydliga huvudpersoner som du kan använda för perspektivbytet. Stig Dagermans "Överraskningen" innehåller en mamma, en son och en farfar, som man kan utnyttja för ett sådant byte, Lars Ahlins "Plötslig dimma" och "Kommer hem och är snäll" har ett par tydliga huvudpersoner. Använd gärna en novell du tycker om, bara det går lätt att genomföra ett perspektivbyte. Jämför ett par olika perspektiv så ser du vilken skillnad perspektivet gör!

Meningen med övningen är att du ska upptäcka perspektivets betydelse för hur läsaren uppfattar innehållet i en text – och vad det innebär för dig att kunna berätta bara vissa delar av en historia, när du ser händelseförloppet du en enda gestalts perspektiv.

Övning M

Här har du en text som kan förbättras på flera olika sätt. Du kan stryka det du tycker är överflödigt, du kan flytta text från ett ställe till ett annat i berättelsen, du kan byta perspektiv eller tempus – du har kort sagt fria händer så länge huvudhandlingen är intakt.

I denna övning är det bra att vara flera så att man kan jämföra sina versioner av texten. Den lämpas till utmärkt för **textsamtal** eftersom författaren inte finns med i gruppen och inga hänsyn behöver tas till denne. Passa alltså på att testa olika bearbetningar och diskutera dem!

Kapitel 15

I kapitel femton behandlas lyrik. Detta är ett vittomfattande begrepp, både om man ser till tid (ingen vet när den första dikten kom till) och om man ser till alla varianter av lyrik.

I en liten bok som *På spaning efter min text* är det naturligtvis omöjligt att täcka in hela begreppet och att ge fullständiga anvisningar och råd om hur man skriver dikt. Kapitlet tar därför upp dels en kort historik, så att man som författare till dikt kan se i vilken tradition man verkar, dels ett resonemang om begreppet modern dikt.

Här poängteras också vikten av att skriva dikt, därför att det är en bra språklig övning även för annat skrivande.

- Man lär sig skriva koncentrerat (tänk t.ex. på haiku)
- Man upptäcker rytmens betydelse för texten
- Man lär sig söka efter synonymer, särskilt om man prövar att rimma
- Man blir mer medveten om att skrivandet alltid kräver att man väljer form, uttryck, stil med mera.
- Man övar sitt öra; lyssna till rytmen, klangen, stilen och upptäck din röst i texten
- Man lär sig snabbt språkets musikalitet, t.ex. skillnaden mellan vissa vokalers ljusa klang och andras dova, vilket man kan utnyttja för att skapa stämning

Övningar

- a) Pröva att skriva några korta dikter och studera dem sedan med tanke på ovanstående lista! Du kommer troligen på ännu fler sidor i dikten som du kan dra nytta av i ditt fortsatta skrivande – oavsett om det gäller dikt eller prosa.
- b) Skriv också en kort prosatext där du utnyttjar något av det du såg i dina dikter, så som rytm och klangfärg.
- c) Jämför dikt och prosa och förvandla prosa till dikt, så som i övningarna på sidan 55,78 – 93 och på sidan 127.

Diskutera

När man arbetar så här experimentellt med texter – utan krav på att prestera något speciellt – är det ett bra tillfälle att diskutera med andra. Om du inte deltar i en skrivargrupp kan du kanske få någon bekant eller familjemedlem att delta i skrivandet, så att ni kan diskutera vad som händer när man förvandlar texter från en genre eller en stil till en annan. Att skriva dadaistisk dikt enligt Tzaras idé brukar vara populärt! Det handlar alltså inte om att vara bättre än någon annan, utan om att leka med orden och pröva sig fram!

Kapitel 16

Till skillnad från kapitel 15 uppehåller sig texten i detta kapitel vid prosatexter. Här finns en lista med råd för enskilda delar i novell- eller romanskrivande, som du kan specialgranska nu när du har skrivit en hel del text. Du kan arbeta med någon av dina texter och undersöka den enligt listan på sidan 129 i boken så här:

Granska dialogen.

Om du har valt att arbeta med en text utan dialog, kanske du kan foga in en sådan. Är det inte möjligt så får du söka upp en dialog i en annan text, och följa instruktionen i boken på sidorna 129-130.

Olika längd på meningar

Om dina meningar alla är ungefär lika långa, så pröva att korta av respektive förlänga några av dem. Läs både din ursprungliga text och den bearbetade högt. Sannolikt känner du att den nya texten är mer rytmisk, och att de korta meningarna framhäver det viktiga på ett nytt sätt. Tänk på att även med växling mellan korta och långa meningar kan rytmen bli enformig, om man bara växlar lång-kort, lång-kort. Pröva att lägga flera korta eller flera långa meningar efter varandra.

Stil

Se igenom din text i jakt på stilen i den. Pröva att byta vardagliga ord mot högtidliga, eller tvärtom. Använd gärna synonymlexikon. Det är ett bra arbetsredskap för en författare.

Textens filosofi

Om du har en bakomliggande filosofisk tanke (Gud är god, den vise vinner i längden, ont ska med ont fördrivas, eller någonting mer sofistikerat) så se efter var och hur den skymtar fram i din text. Om tanken ska formuleras och skrivas ut i texten bör det helst ske i en replik, då en karaktär i texten får stå för tanken, annars är det lätt hänt att texten uppfattas som pekpinneaktig och tråkig. Det är i allmänhet gestalterna i texten som ska träda fram, inte författaren själv.

Detta kapitel handlar inte om att sätta värdera texten, utan om att undersöka vad som sker med den, när man bearbetar den enligt ovanstående metod. Vad som blir bättre och eventuellt sämre kan du nog avgöra själv, men har du någon att diskutera med så får du fler perspektiv.

Kapitel 17

Kapitel sjutton handlar om den eviga frågan om manligt och kvinnligt i litteraturen. Detta är ett kapitel för reflektion och diskussion, och du kan säkert själv tillföra många tankar utifrån dina personliga erfarenheter.

Om du är man har du gott om förebilder bland författare från alla epoker. Kanske har du favoriter som du gärna läser och om igen. De kommer då att prägla ditt sätt att skriva både vad gäller innehåll och språk. Visa gärna din originalitet genom att skriva någonting annat, men lär av dina förebilder.

Finns det då inga förebilder för kvinnligt skrivande? Naturligtvis finns också de, dels i form av klassiska manliga verk, dels kvinnors texter åtminstone från år 1800 och framåt. Att deckare mer och mer blivit en kvinnornas genre visar att allt går att förändra, men ibland tar det tid.

Det är förstås inget fel att skriva om det som har beskrivits förr. Människor har i alla tider upplevt liknande händelser och känslor. Om man har som mål att bli publicerad ska man nog ändå tänka på att antingen skriva utifrån ett perspektiv som inte är så vanligt, eller skriva en text som på annat sätt är originell. Dessutom ska förstås texten vara väl genomarbetad och hänga ihop stilistiskt, och gestalterna ska vara levande och trovärdiga.

Det som nämns i stycket ovan arbetar du med genom hela *På spaning efter min text*, men i detta kapitel får du tillfälle att granska dina texter extra noga. Även övning O, som står sist i kapitlet hjälper dig att förbättra din text.

Övning O

För denna övning bör du använda en berättande dikt. Det kan även fungera med ett kåseri. Om du vill kan du välja Bellmans text på sidan 168, eller en del av denna. Välj en kort text, eftersom du ska skriva om den i sin helhet till en annan stil, eller till flera olika stilar. Att behärska olika stilar är som att kunna spela i många tonarter. Du kan välja stil för ett visst ändamål och undviker att skriva på samma sätt om tragedier och romantik, för att ta ett exempel.

Kapitel 18

Kapitel arton behandlar översättning. Eftersom det finns universitetsutbildningar för översättare är det lätt att inse att översättandets problem inte går att avhandla i ett enda kapitel. Alla läser dock översatta texter, och inte minst av den anledningen är det bra att reflektera lite över hur översättningar blir till, hur man kan resonera kring översättning, och att som skrivande läsare fundera över hur en översatt text kan skilja sig från en som man läser på originalspråket.

I detta kapitel kan man lära sig

- a) Döm inte författaren efter översättningen. Om det finns flera översättningar så läs en till!
- b) Läs inte bara översatt text om du vill utvecklas som författare. Om du läser texter från ditt eget språk ökar du din språkliga repertoar.
- c) Om du någorlunda behärskar mer än ett språk så pröva att översätta en text. Då lär du dig att använda uttryck och fraser som du normalt inte skulle komma på, och du lär dig att bli noga med nyanserna i språket.

Du som har ett annat modersmål än svenska kan utveckla ditt svenska språk en hel del genom att översätta. Testa gärna din översättning till svenska på en svenskspråkig läsare. Då får du frågor och synpunkter som är värdefulla. Tänk på att inte fasta i enbart språkregler. Tolka textens innehåll också. Då ser du hur den kan uppfattas av någon som saknar kunskap om den kultur där texten är skriven.

Om du tycker att du behärskar till exempel ett annat nordiskt språk eller engelska väl, så gör en översättningsövning. Du kommer snart att upptäcka att både lexikon och en uppslagsbok kan vara bra att ha. Även när du vet vad ett ord betyder kan du nog känna att associationerna till det blir lite fel och att du behöver hitta ett annat ord. Även ord som liknar varandra men har olika betydelse måste man uppmärksamma.

Slutsats: Du behöver inte alls sikta på att bli översättare för att ha stor glädje av att pröva på översättning. Det är ett bra sätt att utveckla sitt språk.

Kapitel 19

Till det nittonde kapitlet i *På spaning efter min text* behövs ingen studiehandledning. Den information du kan behöva finns i boken, men det är på sin plats med en uppmaning med versaler:

**KORREKTURLÄS DIN TEXT MÅNGA GÅNGER!
LÅT NÅGON ANNAN LÄSA TEXTEN OCH LETA SKRIVFEL M.M!**

(Här är det kanske på sin plats att notera de fel som finns i *På spaning efter min text*:

I innehållsförteckningen saknas nummer på kapitlen. Skriv dit dem! Det underlättar ditt arbete med boken!

På sidan 136 ska det stå Kvinnotexter i parenteser.

Du kanske har hittat fler? Mejla dem gärna till mig!

Kapitel 20

Det sista kapitlet i boken handlar om att skriva historiska texter. Det behöver inte röra sig om att du ska förflytta dig långt bakåt i tiden. Om du inte är helt ung, så kommer en text om din egen barndom och ungdom att uppfattas som en berättelse från äldre tider av en ung läsekrets. Det finns några saker att tänka på när man skriver om sin egen historia:

- Vad arbetade människor med och hur skiljer sig deras arbete från nutidens?
- Hur bodde ni? När skaffade ni kylskåp, tvättmaskin, tv eller bil? Hur påverkades livet om ni inte hade sådana saker?
- Hur såg samhället ut; påverkades ditt liv av den klass du tillhörde? La du märke till om andra barn eller ungdomar levde under andra villkor? Hur påverkade det i så fall dina tankar om framtiden?
- Vad var man rädd för och vad gladdes man åt?
- Hur var man klädd? Vad åt man till vardags och fest? Vilka högtider var viktigast?

Det är inte meningen att du ska bocka av frågorna ovan och rada upp beskrivningar. Försök att föra in de upplysningar du har då och då i handlingen. Man kan till exempel skriva en dialog där två personer står vid spis och diskbänk eller väntar på en buss. En episod i skolan då man blir retad för att vara för fint eller för illa klädd kan vara ett tillfälle att komma in på hur människor såg på varandra. Den första turen i den första egna bilen kan vara en annan tidtypisk episod.

Om du väljer att skriva om en lite äldre tid kan filmer från tiden ge en uppfattning om hur människor levde och talade. Brev, dagböcker och skolböcker säger mycket om hur människor tänkte, vad de upplevde och hur de uttryckte sig. Gamla fotografier och även vykort ger en hel del information, åtminstone efter den tid då man bara tog ateljébilder.

Om du söker dig ännu längre tillbaka i tiden är målningar från tiden en bra informationskälla. Kontrollera bara att målningen föreställer konstnärens samtid och inte en för honom historisk tid. Här får du interiörer, klädedräkt och porträtt, men även naturbilder. Tänk på att konstnären ofta förskönar – det ingick i uppdraget, åtminstone en bit in på 1800-talet.

Målningarna ger dig också en bild av samhällsklassernas olika liv, deras klädsel och sysslor. Du kan även se husdjur, dukade bord och jakt- och sjömotiv. Olika typer av hus och båtar, vagnar och kärror – om du ser noga efter kan du faktiskt hitta en hel berättelse i en tavla! Om du inte bor i närheten av ett konstmuseum kan du leta målningar på internet. Där finns alla stora konstnärer genom tiderna representerade.

Övning: beskriv utifrån en målning

Välj en målning med många detaljer från en miljö i ett tidigare århundrade. Om det finns människor i bilden så kan du försöka skildra en episod eller en dag i deras liv. Om det inte finns några gestalter att använda så föreställ dig att du kommer gående dit, eller att du är på besök hos någon på platsen.

Skriv en lista på det du kan se i bilden. Anteckna vad du undrar över. Ta gärna reda på mer som svar på dina frågor, men du kan också nöja dig med den information bilden ger och arbeta utifrån den. Skriv din berättelse som en kortnovell eller som ett brev hem där du berättar om ditt besök på den plats du ser framför dig. Ge liv åt berättelsen genom att återge dina tankar och det du lägger märke till med alla dina sinnen – nu är det dags att plocka fram kunskapen att skriva utan synintryck, även om du förstås också får tala om vad du ser.

I målningar som är mer än ett par hundra år gamla finns ofta symboler, så var litet försiktig när du spekulerar om vad saker användes till.

Varför skriva om en förfluten tid?

Att förlägga sin berättelse till en avlägsen tid innebär alltid mer arbete, så tänk igenom varför du vill skriva historiskt innan du börjar, och förbered dig noga genom att läsa på när du har bestämt dig. Det kan absolut vara värt besväret!

Om du skriver om ditt eget liv gör du en insats; ingen annan kommer att kunna förmedla kunskaper om den tiden så väl som du, i varje fall inte dina närmaste nu och i kommande generationer.

En del upplysningar om hur man skrev och tänkte förr får du om du återvänder till epoköversikten för kapitel 6 i denna studiehandledning.

Användbara begrepp

Anföringstecken sätts ut före och efter repliken: ”*Kom hit*”

Ballad, betyder dansvisa och uppkom under medeltiden, blev förebild för senare diktare.

Beskrivning, talar om hurdan någonting är: stort – litet, grönt – svart, snällt – elakt

Dialog, gestalternas repliker när de talar med varandra.

Fabel är en berättelse där djur agerar som om de vore människor, men i skönlitteraturen har ordet också betydelsen en kort återberättelse av ett längre verk. Fabeln i *Romeo och Julia* är ungefär denna:

Romeo och Julia kommer från två kända släkter med högposition i Verona. Släkterna hatar varandra och umgås inte, ändå träffas de två unga av en slump och blir förälskade. Julia ska egentligen giftas bort med en annan man, men Romeo och hon får hjälp att fly och de gifter sig i hemlighet, men skils sedan åt. Julia får en drog som gör att hon kan låtsas ligga död. Meddelandet om denna låtsade död når inte Romeo, så när kommer fram till Julia tror han att hon är död och han begår då självmord. Strax därpå vaknar Julia. När hon förstår att Romeo är död tar hon sitt liv. I sin gemensamma sorg försonas familjerna.

Fiktiv (påhittad) text som inte bygger på bara fakta.

Formler i en litterär text består av en kort fras som upprepas inom texten. Muntligt berättande vilar till stor del på formuler, som berättaren tar till för att slippa uppfinna ett nytt uttryck varje gång han berättar sin historia.

Genre, textslag, till exempel dramatik, lyrik eller prosa. Även underavdelningar finns, exempelvis roman: kärleksroman – historisk roman – skräckroman.

Grammatik är ett regelsystem för språket. Den beskriver ords former och funktionen hos dessa former, samt hur meningar byggs. Den normativa grammatiken beskriver regler för språkanvändningen. I *Så kan man skriva* finns grammatiska exempel och regler, och i kapitel 7 i *På spaning efter min text* kommenteras sådan grammatik, som är användbar när man skriver litterärt.

Haiku, japansk kortdikt, sidan 86 i boken, samt i *Så kan man skriva*.

Isbergsteknik, likt Hemingway – som sägs ha uppfunnit tekniken – beskriver man som författare det som syns och hörs, medan läsaren får känna in vad som finns under texten (isbergets största del är den under ytan).

Liknelse, när man säger att någonting är som någonting annat: ”*svart som en sotare*”.

Materialsamling, samling av material som man behöver för att kunna skriva t.ex. om en annan tid, liksom anteckningar man gör som stöd för minnet.

Monolog, en röst talar ensam i ett teaterstycke eller i en litterär bok. Exempel är Hamlets monologer i Shakespeares drama *Hamlet*, och Mollys monolog i James Joyce roman *Odysseus*. Den senare är egentligen en inre monolog, dvs. någonting som Molly tänker för sig själv.

Motiv: En konkret situation som kan upprepas. I *Romeo och Julia* är motivet ung, olycklig kärlek. Det meningslösa hatet mellan två släkter är ett underliggande motiv.

Novell, en kort prosatext som handlar om ett fåtal personer, utspelas på en eller ett par platser och oftast under en kort tid. Längden på en novell kan vara från ett par sidor upp till närmare hundra, men vanligast är fem till femton sidor.

Parodi, en text som medvetet skämtar med eller tar ner förebilden till en vardaglig nivå. Povel Ramel parodierade bland annat dikter av Birger Sjöberg.

Pekoral, oftast en dikt som försöker härma en högstämnd och vacker text, men som faller platt på grund av dåligt ordval – vilket leder till stilbrott som gör att den allvarliga stämningen förbyts i skratt.

Personifikation blir det när man gör ett dött ting levande, ”*Fönstret lyfte sina mörka ögonbryn och kikade nyfiket på den nyinflyttade*”.

Perspektiv, synvinkel ur vilken man ser det man berättar.

Poesi, dikt, lyrik, alla betecknar en rytmisk vers med oregelbunden högermarginal, ibland följer dikten ett versmått.

Poet, författare som bara skriver dikt.

Realistisk, verklighetstrogen, avbildar verkligheten i sin tid, på sin plats. Kopplas ofta, men inte helt korrekt, till trovärdig.

Replik, det en person i en text säger. Repliken återges som en direkt anföring: - Finns det mer vatten? eller ”Finns det mer vatten?” Det personerna i säger, markeras antingen med anföringstecken ”...” eller pratminus –

Rim: Slutrim känner alla till: *Om du äter upp din gröt/ blir du stor och stark och söt*. Inrim finns inne i orden och kallas assonans: *Hon dunkade på plåtbunken*. Uddrim kallas rim i början av ord: *Hjälten Hjalmar ljöd: Giftermål genast! Ja, genmälde genast ljuvliga jungfrun Johanna*. Konsonaterna ska vara de samma (j-ljudet det samma hur det än stavas), medan alla vokaler allitererar med varandra (Arla i urtid fanns ingenting).

Roman, en fiktiv (påhittad) prosaberättelse. Genren har kanske inte funnit sin slutliga form, eller har den egenheten att den är tillåtande, allt från en enkel berättelse i tidsföljd som berättar om en eller ett par gestalters öden till experimenterande text som rör sig fritt i tid och rum och där många människors öden korsas, ryms inom romangenren.

Rytm, även texter utan en rytm precis som musik, framför allt dikter, men även en prosatext kan vara rytmisk.

Sinnesintryck är det vi ser, hör, känner, luktar och smakar oss till, dvs. det vi uppfattar med våra sinnen.

Självbiografi, en text som handlar om författarens eget liv.

Slang, för sin tid typiskt ungdomsspråk, mest muntligt. Slang åldras oftast snabbt, men en del ord tar sig in i rikssvenskan t.ex. kortformer som dagis och friti(d)s.

Stavelser innehåller i svenskan en vokal och en eller flera konsonanter: sol/sken, trapp/upp/gång.

Stil, det språk man använder i ett visst sammanhang, exempelvis kanslistil i offentliga skrivelser, dialekt i en dialog eller slang i ungdomsspråk.

Strofindelad, dikt indelad som en psalm

Stikisk dikt är inte indelad i strofer.

Styckeindelning: var ett nytt stycke börjar beror på innehållet i texten. En ny tanke, en ny händelse, eller något annat som gör att läsaren behöver veta att någonting bryts eller tas ett steg längre, är grund för att börja ett nytt stycke.

Styckemarkering, antingen gör man indrag på ny rad för att markera nytt stycke (så gör man i tidningar och böcker) eller också gör man dubbelt uppdrag på datorn, dvs. trycker Enter två gånger.

Symboler används för att förtydliga eller för att väcka en association hos läsaren, t.ex. *"Nere på gatan kom en hop människor bärande på röda fanor."* De röda fanorna symboliserar en vänsterrörelse.

Sägesats kan följa efter en replik för att markera vem i texten som talar: *Finns det mer vatten? frågade Kalle.*

Tema: Temat är ämnet, den bärande tanken i texten. Det är knutet till grundidén eller en känsla som genomsyrar texten, till exempel olycklig kärlek, orättvisor i samhället eller spänningen i sökandet efter ett svar på en gåta.

Utkast, en skiss som innehåller de viktigaste delarna av den text man tänker skriva.